

УДК 346-7

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.43>

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФОРМИ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Марченко О.В.,

*професор кафедри цивільного,
трудового та господарського права
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара
ORCID: 0009-0003-3506-2308*

Марченко О.В. Особливості припинення юридичних осіб у контексті реформи правового забезпечення господарської діяльності в Україні.

У статті звернено увагу на наукові та актуальні урядові дослідження стану економіки України і висловлена думка, що лише заходи організаційного та економічного характеру нездатні докорінним чином покращити існуючий стан економічних відносин. Автор відзначає, що важливим кроком у цьому напрямку є ухвалення Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (Законопроект № 6013). У статті здійснений аналіз порядку припинення юридичних осіб у формі підприємств організаційно-правових форм, які створювалися на підставі норм Господарського кодексу України (далі – ГК України) і підлягають припиненню впродовж перехідного періоду, визначеного вищезазваним Законом; та визначення перспектив реалізації відповідних норм права. Автор дійшов висновку, що згаданим вище законом запроваджений спеціальний примусовий порядок припинення підприємств усіх організаційно-правових форм, які були визначені ГК України та деякими іншими законодавчими актами, організаційно-правові форми яких не охоплювалися Цивільним кодексом України (далі – ЦК України). На думку автора, строк у п'ять років, встановлений ст. 22 Законопроекту № 6013 для прийняття власником підприємства рішення про його реорганізацію, за своєю правовою природою слід визначити як присічний. У статті звернено увагу на те, що законодавцем запропоновані договірні правові гарантії для кредиторів підприємств щодо дострокового погашення зобов'язань та відшкодування збитків підприємствами, які реорганізуються у спеціальному примусовому порядку. Про захист своїх інтересів кредитори мусять потурбуватися самостійно під час укладання договорів з такими підприємствами, розраховуючи можливі ризики, пов'язані із збільшенням пасиву реорганізованих суб'єктів. На думку автора, є підстави вважати, що загальний порядок реорганізації також допускає договірне врегулювання відносин з кредиторами із протилежним змістом, з неперед'явлення вимог до товариства, яке має потребу у реорганізації. Отже, в умовах динамічних змін у комерційній сфері набуття поширення процесами злиття, приєднання, перетворення суб'єктів підприємництва важливою складовою розрахунку ризиків моделювання стратегії розвитку суб'єктів підприємництва слід визнати договірне врегулювання відносин з кредиторами щодо можливого пред'явлення (непред'явлення) вимог про дострокове виконання зобов'язань та відшкодування збитків.

Ключові слова: юридична особа, припинення, реорганізація, злиття, приєднання, поділ, перетворення, правонаступництво, ліквідація.

Marchenko O.V. Specifics of legal entities' dissolution in the context of legal support for the reform of economic activity in Ukraine.

The article focuses on scientific and recent governmental research on the state of Ukraine's economy and expresses the opinion that organizational and economic measures alone are insufficient to fundamentally improve the current state of economic relations. Therefore, a legal reform in this area is timely. The author notes that an important step in this direction is the adoption of the Law of Ukraine «On Specific Features of Regulation of Entrepreneurial Activity of Certain Types of Legal Entities and Their Associations During the Transitional Period» (Draft Law No. 6013).

The article analyzes the procedure for the dissolution of legal entities in the form of enterprises of various organizational and legal forms established under the norms of the Commercial Code of Ukraine and subject to termination during the transitional period defined by the above-mentioned Law. It also examines the prospects for implementing the relevant legal norms.

The author concludes that the aforementioned law introduces a special mandatory procedure for the termination of enterprises of all organizational and legal forms defined by the Commercial Code of Ukraine and certain other legislative acts, whose organizational and legal forms were not covered by the Civil Code of Ukraine. In the author's opinion, the five-year period established by Article 22 of Draft Law No. 6013 for the owner's decision on the reorganization of an enterprise should be legally characterized as a preclusive period.

The article draws attention to the fact that the legislator has proposed contractual legal guarantees for creditors of enterprises to ensure the early fulfillment of obligations and compensation for damages by enterprises undergoing reorganization in a special mandatory manner. Creditors must independently protect their interests when entering into contracts with such enterprises, taking into account potential risks associated with the increase in liabilities of reorganized entities.

The author believes that the general procedure for reorganization also allows for the contractual regulation of relations with creditors, including agreements that waive claims against the company in need of reorganization. Thus, in the context of dynamic changes in the commercial sector and the proliferation of processes such as mergers, acquisitions, and transformations of business entities, the contractual regulation of relations with creditors concerning potential claims (or non-claims) for early fulfillment of obligations and compensation for damages should be recognized as an important component in risk assessment and modeling development strategies for business entities.

Key words: legal entity, dissolution, reorganization, merger, acquisition, division, transformation, succession, liquidation.

Постановка проблеми. У економічній літературі українських вчених традиційно відзначається «низька ефективність функціонування державного сектору» [1, с. 27] економіки і пропонуються заходи організаційного та економічного характеру, спрямовані на підвищення його ефективності.

Впродовж 2019-2020 рр. був здійснений комплексний аналіз стану економіки України. За результатами урядового аудиту відзначалося, що «значною проблемою державного сектору економіки України є неефективні державні підприємства. В Україні налічується більше ніж 3500 державних підприємств, що значно більше, ніж в інших країнах з ринковою економікою» [2, с. 75]. Проте, на нашу думку, без реформування юридичних відносин у сфері правового регулювання у цьому секторі важко розраховувати на кардинальне покращення умов здійснення господарської діяльності. Процес реформування правового забезпечення у сфері економіки України нарешті зазнав чергового зрушення у бік модернізації державного сектора економіки та розширення сфери економічної свободи виробників матеріальних благ. Згідно з повідомленням Прес-служби Апарату Верховної Ради України на засіданні 09 січня 2025 року законодавцем було ухвалено в цілому Закон України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (Законопроект № 6013, внесений до Верховної Ради 09 вересня 2021 р., далі – Законопроект) [3]. На час підготовки цієї публікації ми використовуватимемо для аналізу текст Законопроекту № 6013, який був внесений до Верховної Ради 09 вересня 2021 року.

В основі Законопроекту № 6013 лежить потреба реформування правовідносин держави та суб'єктів господарювання, які були створені нею (за її участі), як засновником, та залишилися у неї з часів СРСР. Внаслідок реалізації положень Законопроекту має бути модернізована правова основа майнових відносин між державою (муніципальними утвореннями) та створеними ними юридичними особами. Незважаючи на те, що ГК України визнано таким, що втратив чинність, низка правовідносин, які ним регулювалися, потребуватиме врегулювання на законодавчому рівні.

На початку 90-тих років минулого сторіччя були зроблені певні спроби модернізувати державний сектор економіки шляхом акціонування та корпоратизації суб'єктів господарювання та «випустити їх у вільний ринок». Цей процес був пов'язаний із приватизацією суб'єктів господарювання і не набув поширення на інші підприємства. Значна кількість підприємств з високим економічним потенціалом залишалася в управлінні держави. Час, що минув від набуття Україною незалежності, та сучасні оцінки ефективності державного управління економікою і стан державного сектора, говорять про неуспіх існуючої правової моделі побудови відносин між державою та суб'єктами господарювання. Законопроектом, який вже став законом, що не набрав чинності, запроваджується низка новел у визначенні правового статусу юридичних осіб, створених на правовій основі, визначеній ГК України. Зокрема, у Законопроекті подальший розвиток отримали положення, які стосуються встановлення особливого порядку припинення юридичних осіб, створених в організаційно-правових формах підприємств на підставі ГК України.

Метою цієї роботи є аналіз порядку припинення юридичних осіб у формі підприємств організаційно-правових форм, які створювалися на підставі норм ГК України і підлягають припиненню

впродовж перехідного періоду, визначеного Законом України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період».

Стан опрацювання проблематики. Питання припинення юридичних осіб на різних стадіях розвитку законодавства досліджували: Адамович О.В., Бочарова О.І., Гнатів О.М., Жеков Д.В., Зубатенко О.М., Ільницька Н.Ф., Коломієць-Людвіг Є.П., Петров Є.В., Повар П.О., Саветчук В.М., Скоропис О.М., Стратюк О.М., Хоменко В.О., Щербакова Н.В., Юркевич Ю.М. Разом з тим, на новому етапі розвитку правового регулювання відносин у сфері функціонування юридичних осіб постають нові питання, які вимагають прогнозування перспектив правового забезпечення розвитку суспільних відносин у сфері припинення юридичних осіб.

Виклад основного матеріалу. Як відзначає Макаревич О.В. «станом на сьогодні Цивільний кодекс України від 16.01.2003 (ст. 110, 111,112) є основним законодавчим актом, який містить загальні норми, які регулюють процедуру ліквідації юридичних осіб в Україні» [4, с. 36]. Це можна сказати і про більш широке коло цивільно-правових норм, які регулюють процес припинення юридичних осіб іншими способами. Отже, ЦК України «закладений фундамент» для врегулювання загального порядку припинення юридичних осіб, метою якого є забезпечення балансу інтересів кредиторів та учасників юридичної особи, розмежування та узгодження публічних і приватних інтересів. Наявність загального порядку забезпечує можливість уніфікувати процес припинення юридичних осіб та зосередити увагу на правовому забезпеченні типових інтересів учасників процесу припинення юридичних осіб.

Законопроект № 6013 визнано таким, що втратив чинність ГК України. У зв'язку із цим передбачено запровадження перехідного періоду тривалістю у 7 років, який обчислюється з дня набрання чинності цим Законом. Впродовж цього періоду має відбутися трансформація правового статусу юридичних осіб, створених у формі підприємств в організаційно-правові форми, визначені ЦК України. Важливо звернути увагу на приписи п. 14 Прикінцевих та перехідних положень Законопроекту, згідно з яким «статуту та внутрішні положення підприємств підлягають приведенню у відповідність із нормами цього Закону не пізніше двох років з дня набрання чинності цим Законом» [5]. Частиною 7 ст. 3 Законопроекту передбачено, що «діяльність підприємств регулюється цим Законом, іншими законами та Цивільним кодексом України, а також статутами підприємств» [5]. Таким чином, положення ЦК, якими регулюються питання управління існуючими підприємствами, регулювання відносин між підприємствами та їх засновниками повинні вплинути на модернізацію статутів та інших локальних актів юридичних осіб вже у найближчі два роки.

Законопроект запроваджується спеціальний порядок припинення підприємств усіх організаційно-правових форм, які були визначені ГК України, та деякими іншими законодавчими актами, організаційно-правові форми яких не охоплювалися ЦК України. Слід погодитися з думкою Петрова Є.В. про те, «що найбільш вдалим є формулювання, запропоноване авторами Науково-практичного коментаря ГК України під редакцією А.Г. Бобкової [6, с. 111], згідно з яким «під припиненням суб'єкта господарювання слід розуміти сукупність юридичних фактів, при настанні яких суб'єкт господарювання припиняє своє існування як юридична особа» [7, с. 200].

Статтю 22 Законопроекту передбачено, що припинення юридичних осіб, створених у формі підприємств, здійснюватиметься на підставі норм ЦК України з урахуванням особливостей, визначених статтю 22 Законопроекту. Для початку процесу припинення підприємств встановлюється більш короткий строк, у п'ять років, із спливом якого «власник (суб'єкт, що виконує функції власника підприємства) зобов'язаний прийняти рішення про реорганізацію підприємства (злиття з господарським товариством, приєднання до господарського товариства, перетворення в господарське товариство) або його ліквідацію» [5], тобто розпочати процедуру припинення підприємств та взяти у ній участь. Положенням ч. 8 ст. 22 Законопроекту державні органи, які виконують функції власника державних підприємств, стимулюються до проведення заходів з реорганізації державних підприємств під загрозою втрати такого права із закінченням п'ятирічного строку, визначеного для прийняття ними рішень про припинення юридичних осіб. У разі неприйняття ними рішень про припинення підприємств таке право переходить до Фонду державного майна України. Таким чином, строк для прийняття зазначеного рішення є присічним. Що стосується підприємств, створених у приватному секторі економіки, то наслідком бездіяльності власника підприємства буде реалізація положень п. 11 Прикінцевих та перехідних положень Закону, згідно з якими «Якщо в перехідний період власник (суб'єкт, що виконує функції власника підприємства) не прийняв рішення про припинення підприємства, до регулювання діяльності таких підприємств після завершення перехідного періоду застосовуються положення Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», а статuti таких підприємств в частині, що суперечить Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» є недійсними» [5].

Згідно з ч. 1 ст. 22 Законопроєкту на відміну від загального порядку припинення юридичних осіб, передбаченого ст. 105 ЦК України, встановлений 30-ти денний строк для попередження кредиторів підприємства про його припинення. На відміну від загального порядку це може означати необхідність персонального повідомлення кожного кредитора про припинення підприємства. У разі припинення підприємства шляхом його приєднання до господарського товариства, злиття з таким суб'єктом або перетворення у господарське товариство, кредитори позбавляються права вимагати забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладення договорів застави чи поруки, дострокового припинення або виконання зобов'язань перед кредитором та відшкодування збитків. Важливе значення для практики формування договірних відносин за участю підприємств у перехідному періоді має застереження про те, що реалізація положень ч. 1 ст. 107 ЦК України у відносинах між підприємством та кредитором може бути реалізована на договірних засадах. Зокрема, з урахуванням змісту майнових прав державних та комунальних підприємств положення ч. 1 ст. 107 ЦК України [8] можуть бути реалізовані в частині права кредитора вимагати дострокового виконання зобов'язань. Отже, законодавець створює відповідні правові гарантії для кредиторів підприємств, про які вони мусять потурбуватися самостійно, розраховуючи можливі ризики, пов'язані із збільшенням пасиву новоутворених суб'єктів. Такий підхід дає підстави припустити, що є підстави для договірного врегулювання відносин з кредиторами і у разі реорганізації юридичної особи відповідно до загального порядку згідно із ст. 107 ЦК України, з непред'явлення вимог до товариства, яке має потребу у реорганізації, як справедливо зауважує Петров Є.В. «Видається, що жодна навіть благополучна і платоспроможна юридична особа не в змозі одразу виконати пред'явлені одночасно вимоги за зобов'язаннями, строк виконання яких не настав» [9, с. 145]. Тому договірне врегулювання відносин з кредиторами має бути важливою складовою розрахунку ризиків моделювання стратегії розвитку суб'єктів підприємництва.

Законопроєктом передбачається перехід майна, прав та обов'язків підприємств до їхніх правонаступників, у разі реорганізації підприємств шляхом перетворення, злиття або приєднання до господарських товариств. При цьому усі дозвільні документи, видані правопереднику, зберігають чинність впродовж строків, на які їх було видано, і підлягають безоплатному переоформленню.

Особливі підстави ліквідації нефункціонуючих впродовж п'яти років юридичних осіб, державна частка у статутному капіталі яких перевищує п'ятдесят відсотків чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на господарську діяльність цих суб'єктів, передбачені у п. 9 Прикінцевих та перехідних положень Законопроєкту, такі суб'єкти підлягають ліквідації за відсутності заборгованості із сплати податків, зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, страхових коштів до Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування та відкритих виконавчих проваджень. Правове забезпечення процесу ліквідації цих суб'єктів має свою історію. Державний апарат впродовж усіх років з великими труднощами передавав належне державі майно у розпорядження господарюючих суб'єктів, Негативний досвід застосування норм Закону України «Про підприємства в Україні» від 27.03.1991 року змусив з великою пересторогою ставитися до розширення економічної свободи суб'єктів державного сектора економіки. Черговим кроком з напрямку врегулювання відносин, пов'язаних із припиненням юридичних осіб, які стали занадто обтяжливим «баластом» для держави було зроблено з прийняттям Закону України «Про особливості припинення державних підприємств за рішенням Фонду державного майна України» від 11.04.2023 р. [10] (Законопроєкт № 8025, внесений 14.11.2021 року). Таким чином, ми маємо законодавче забезпечення процесу припинення підприємств, які не проявляють економічну активність, що може бути використане і власниками підприємств впродовж п'яти років, відведених їм для прийняття рішень про припинення підприємств.

Важливе значення має норма, стимулююча власника до своєчасного прийняття такого рішення, що міститься у абзаці 6 частини 5 ст. 22 Проєкту, згідно з якою «У разі неприйняття власником рішення про визначення правового режиму майна господарського товариства все майно, що раніше перебувало у державного чи комунального підприємства на праві оперативного управління чи господарського відання, вважається переданим до статутного капіталу господарського товариства - правонаступника у власність». При цьому, права інтелектуальної власності, на нерухоме майно, цілісні і єдині майнові комплекси, права на цінні папери, а також повітряні і морські судна, судна внутрішнього плавання та рухомий склад залізничного транспорту та майно, яке відповідно до закону не підлягає приватизації, залишаються за попередніми власниками і доля цього майна має вирішуватися окремими правочинами. Це, вочевидь, обумовлене необхідністю вчинення реєстрації прав на ці об'єкти, яку не можливо здійснити без згоди та участі попереднього правовласника.

Висновки: Аналіз положень Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» (Законопроєкт № 6013) дає підстави вважати, що ним запроваджений спеціальний примусовий порядок припи-

нення підприємств усіх організаційно-правових форм, які були визначені ГК України та деякими іншими законодавчими актами, організаційно-правові форми яких не охоплювалися ЦК України.

Строк у п'ять років встановлений ст. 22 Проекту для прийняття власником підприємства рішення про його реорганізацію, за своєю правовою природою є присічним.

Законодавцем запропоновані договірні правові гарантії для кредиторів підприємств щодо дострокового погашення зобов'язань та відшкодування збитків підприємствами, які реорганізуються у спеціальному примусовому порядку. Про захист своїх інтересів кредитори мусять потурбуватися самостійно під час укладання договорів з такими підприємствами, розраховуючи можливі ризики, пов'язані із збільшенням пасиву реорганізованих суб'єктів.

З урахуванням наведеного, є підстави вважати, що загальний порядок реорганізації юридичних осіб, також допускає договірне врегулювання відносин з кредиторами із протилежним змістом, з непред'явлення вимог до товариства, яке має потребу у реорганізації.

В умовах динамічних змін у комерційній сфері набуття поширення процесами злиття, приєднання, перетворення суб'єктів підприємництва важливою складовою розрахунку ризиків моделювання стратегії розвитку суб'єктів підприємництва слід визнати договірне врегулювання відносин з кредиторами щодо можливого пред'явлення (непред'явлення) вимог про дострокове виконання зобов'язань та відшкодування збитків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кришталь Г., Брюховецька І., Васильконова Е. Розвиток державного сектору економіки: проблеми, перспективи, можливості. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. Вип. 4(70). С. 27–35. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4\(70\)-4](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-4(70)-4).
2. Аудит економіки України. Кабінет Міністрів України. Матеріали презентації проекту «Національної економічної стратегії 2030» на платформі Центру економічного відновлення. 06.11.2020. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf> (дата звернення: 13.01.2025).
3. Повідомлення Прес-служби Апарату Верховної Ради України про ухвалення Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» від 09.01.2025. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/257481.html> (дата звернення: 13.01.2025).
4. Макаревич О. Історичний розвиток законодавства України у сфері ліквідації юридичних осіб. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 33–37. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2018_8_8.
5. Проект Закону України № 6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» від 09.09.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/908001> (дата звернення: 13.01.2025).
6. Петров Є.В. Окремі питання ліквідації юридичних осіб. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2016. № 4. С. 109–115. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2016_4_20.
7. *Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий / под общ. ред. А.Г. Бобковой*. Х.: Издатель ФЛП Вапнярчук Н.Н., 2008. 1296 с.
8. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 13.01.2025).
9. Петров Є.В. Задоволення вимог кредиторів при реорганізації та ліквідації юридичних осіб. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2014. Вип. 7. С. 143–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_7_37.
10. Закон України «Про особливості припинення державних підприємств за рішенням Фонду державного майна України» від 11.04.2023 № 3037-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3037-20#Text> (дата звернення: 13.01.2025).
11. Проект Закону «Про особливості припинення за рішенням власника державних підприємств та господарських товариств, у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі» від 14.11.2022 № 8205. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1512812> (дата звернення: 13.01.2025).